

АЛЕКСАНДАР Б. ЛАКОВИЋ

ДУХОВНОСТ И РЕЛИГИОЗНОСТ У ПЕСНИШТВУ НИКОЛЕ ВУЈЧИЋА

САЖЕТАК: Рад испитује степен присуства духовног и религиозног у песништву Николе Вујчића, чији је основни доживљај света представљен процесом контемплације, због чега се назире претпоставка да је духовност значајно присутна, док су и религиозна осећања присутна, али не и она вишег нивоа. Али и сама духовност је виши степен духовног живота појединца, много већи од формалистичке побожности. Песник препознаје да и други појмови, као што су речи, светлост, птице, облаци и огледала, поседују атрибуте божанског.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: духовност, религиозност, созерцање, речи, огледала, божанска бића, епифанија.

1.

Песник Никола Вујчић је у свом певању посвећен речима и свему ономе што је око њих и ономе што је у њима, а што настоји да спозна и докучи процесом контемплације, због чега се намеће утисак о могућој блискости његовог песништва са атрибутом духовног и религиозног.

И Вујчићев отпор и бунт, јавно исказани према постојећем окружењу које урушава личност појединца и заједнице, увећавају ниво духовности у његовом певању.

Зато се може претпоставити да се духовност појединца и колектива уочава у готово свим његовим песничким књигама. Духовност је на примеру Вујчићевог песништва некако подразумевана, због чега је књижевна критика није посебно издвајала.

Ни религиозно није издвојено у Вујчићевом песништву, иако се, само на основу учестале употребе речи Бог (и у насловима песама, чак) у готово свим његовим песничким књигама, може рећи да се наговештава и присуство религиозности у његовом песништву. На пример, наслови песама су: „Радуј се”, „Створитељ и глина”, „Апокриф”, „Чистилиште”, „Молитва”, „Јаковљев бунар”, „Небо”, „Небо и земља”, „Стихови о висини”, „Светлост”, „Покорност”, „Невидљиво присуство”, а осим тога, не треба заборавити ни прихваћени податак да саме речи, у стиховима Николе Вујчића, попримају атрибут божанства или неког наднаравног бића, што се, иначе, очитује у већини његових песничких књига.

Стога књижевна критика и даље пренебрегава присуство духовности и религиозног у песништву Николе Вујчића, и то зато што оно није ни апологетско, ни пренаглашено, ни наметљиво испевано, већ је реч о самерљивом контемплативном доживљају свега и света, на шта нас је песник Вујчић навикао, а то је и карактеристика његовог сопства и песничког бића, коначно.

2.

Ипак, пре него конкретно потврдим оправданост наслова есеја, нужно је, зарад бољег разумевања даљег текста, нагласити неколико уводних речи о духовном¹ и религијском² песништву, као и о побожности, духовности и верништву уопште. Посебно када је у питању диференцијација поменутих осећања и стања, иако се, најчешће грешком и у незнању, између њих уписује знак једнакости.

¹ Духовно песништво је одувек било под нечијим патронатом. Прво под метафизичким (читај – религијским), скоро до краја осамнаестог века, а доцније је краће време било под утицајем природних наука. Тек након тога наставило је свој самосталан живот као духовно песништво, додуше блиско религијском, чији је утицај и даље, хотимично или не, прекривао духовно, пре свега због своје бесцени у прошлости, а то су, између осталих, индијске *Веде*, персијска *Авеста*, египатска *Књига мртвих*, хришћанско-јудаистичка *Библија*, исламски *Куран*, а касније Дантеова *Божанствена комедија*, Милтонов *Изгубљени рај*, а у нас Његошева *Луча микроkozма*. Средином друге половине двадесетог века огласило се много песника чије стваралаштво можемо сврстати у духовно.

Духовна поезија, иначе, углавном потиче од ранијих црквених приказивања, у чији су светоотачки садржај полако улазили и профани елементи, што их је учинило занимљивијим и ближим и световној драми и верницима.

² Религију пак можемо дефинисати као веру у Бога која захтева безрезервно обожавање, док духовност упућује човека и на духовни свет уместо само на физичке, земаљске ствари. Постоје и тумачења да право хришћанство представља добар однос са Богом, што је последица вере и признања да је Исус Спаситељ. Затим, Хришћанство има и своје ритуале (крштење, причест, исповест) и своје заповести-правила (не убиј, не кради, волите једни друге), који нису срж хришћанства већ су исход спасења. Следимо их, углавном, због страха и љубави према Богу и захвалности за оно што је учинио за нас.

Реч духовност³ потиче од латинске речи „спиритус” – у преводу дух, душа, на коју се надовезује асоцијација да се човек састоји од душе и тела, заговарајући, на тај начин, синергију или дуалитет његове животности или чешће изражену располућеност самог човека.

Духовност се пак јавља у необично бројним облицима, али сви они нису потпуно оправдани и прихватљиви, због чега често настају и неспоразуми у њиховом приближавању и разликовању ка суштини духовног у човеку. Када је реч о песнику Вујчићу нема таквих потешкоћа, јер он трага за сопственим идентитетом, проучава смисао живота, смисао и суштину уопште, као и претећу празнину, која је већ почела да завирује у све нас, а у неке се, можда, и трајно населила.

Управо права духовност подразумева да нека особа поседује у себи и испољава логичан систем вредности, истину, милосрђе, часност (религијска компонента није обавезна, али није ни искључена), док религија, заједно са заговорницима духовног живота, упорно указује да смо грешни, пролазни и минорни („помислио сам у тренутку, / тако ситан да нема речи која би ме могла / открити” – песма „Расути звук”). Одговорност духовности је у спознаји да осим физичког света и законитости унутар њега постоји и неко наднараван, с ким треба да се повежемо у љубави и поштовању, можда више у узајамном поштовању и уважавању. Заједничка тачка се огледа у томе што Исус Христос може али не мора бити испуњење и религије и духовности. С тим наднаравним духовником и контролником, без обзира на то како се зове, треба да будемо и у интимном исповедном дијалогу, због сагласја моралних конвенција, што и јесте циљ праве духовности. Супституција врховне силе је могућа и неком другом апстрактном и наднаравном појавом, и измишљеном чак, каква врховна бића и јесу замишљана у својој непојавности.

У истом контексту, у контексту песничке духовности која се повремено и дели али и сабија, може се, а можда и треба сагледавати, раније већ потенцирано питање идентитета, односно они његови битни стожери и/или одреднице, јер Вујчићевим књигама

³ Појам духовно не односи се само на живот душе него и на живот разума. Још од седамнаестог века, ако не и раније, појам духовно, између осталог, означава оно што је разумно и мудро, а што траје све до данас, упркос сталном намерном или случајном изједначавању појмова духовно и религијско. Под духовним, по тумачењу савремене филозофије, можемо доживети и све оно што се противи, буну и пружа отпор оном што угрожава духовност, а то су изглобљени систем вредности, привид и лаж као стварност, лицемерје, дехуманизација друштва, сивило без идентитетских белега. На пример, у песми „Јутро”: „јурећи из празнине у празнину / трчећи од свега у ништа”.

доминира контраст, иначе омиљена песникова стилска фигура, која се може кретати у свим правцима и на свим нивоима. Нарочито контраст живота и смрти, духовног и ефемерног, између видљивог и невидљивог, између сна и јаве, између стварног и нестварног („Буди ме будан, који је све ово / створио, да из једног сна пређем / у други” – песма „Ноћи, VI”). Посебно се уочавају контраст дана и ноћи („месец је потонуо у / таласима облака, светлосна пена га дави као камен / бачен у воду” – песма „Дани, I”; „светлост је сасекла дан. Соба је сад / дубока пећина у којој проналазим остатке / прошлости” – песма „Ноћи, I”); контрапункт мрака и месечине („Посребрује месечина, / поцрњује ноћ” – песма „Ноћи, V”); противречје старе и нове куће, старе и нове даљине и празнине. Дилема (не)повратка у завичај и себе. Ту је и Хамлетово – бити ил не бити. Из ових цитата је очито да све може бити део контраста и завидне духовности, и то на различитим половима, не само соба, ноћ, огледало, него и песников (и наш) живот или тренутак, који то можда и јесте.

Дакле, између ових вечито противречних појмова и полова, између самих ознака и означених, можемо претпоставити, саветује нас песник, постојање мањих или већих размака односно пукотина, довољних да удоме (читај – сачувају) и неснађеног и знатичељног појединца. У циклусу „Ноћи” песник Вујчић покушава да их детерминише, мада је „статус између” и раније вешто објашњавао. На пример, „Тај размак, мали, који / раздваја – бар гледајући да га сачувам. / Тако сам се нагнуо, да ми се учинило, да сам се / и сам сакрио у своју сенку... Погледај унутра, / можеш ме видети, кроз ту пукотину, / како ме оштри зрак светлости пресеца”.

Ипак, на основу Вујчићевих „погледа” који „далеко допиру” уочава се још једна значајна димензија његовог песништва, коју можемо препознати као отелотворење духовности. Наиме, што је песник Вујчић загледио у своју прошлост у лику завичаја и у своју садашњост у лику изгубљености, то је његов стих бивао све ослобођенији, као и сам песник. Песник је превладао своју друштвену и историјску ситуацију, тако што је све више постајао свестан ње, а кроз реалан и подношљив критички став у виду празнина и даљина оживљавао је све оно значајно за његов идентитет и легимитет. Песник је на тај начин, односно извесним помаком изван простора и времена и истовременим повратком у завичај, не само остварио и повратак у себе (и то из неколико времена и наврата) него је успео и да стихове претвори у ефектну реализацију властите слободе (Сартр), иако она изгледа угрожена нестајањем завичаја, онаквог какав је био и онаквог каквим се и даље замишља.

Треба приметити и то да песник, употребом медитације кроз слику духовности, посебно препознаје шта је сувишно и непожељно, чега се треба што пре ослободити (чега је заиста много, превише чак). На овај начин се разлучује битно од ефемерног, вечно од пролазног, истина од лажи и привида, сушто од меркантилног, илузивно од алузивног, што је, истовремено, и пут до унутрашње слободе и мира песника-човека, али и пут до зрелих и убедљивих песничких речи и промисли на нивоу духовности, а на шта су се Вујчићеви читаоци и тумачи већ навикли.

Међутим, очи непосредног цитирања и тумачења стихова и песникових слика и представа, као и домисли, треба издвојити који су све то сведоци да је духовност присутна у Вујчићевом песништву. Наиме, песника несумњиво окупира питање смисла, идентитета, живота, лично и опште, затим свет детињства и сећања. Очигледан је и песников критички страх према свему ономе што угрожава живот и ситуираност појединца, данас и овде, неснађеника, отуђеника, осамљеника или одбаченика.

3.

Принуђен сам да, као сведоке присуства духовног и религиозног у Вујчићевом песништву, прво поменем сегменте из теолошког учења⁴ које третира духовни живот појединаца и који ће нас можда и изненадити. Заправо, хришћански теолози праве дистинкцију између побожности, обично формалистичке природе која је привржена обредима Цркве и јавне привржености Богу само у тим свечаним и свечарским чиновима и ритуалима, што је већински случај код нас. Побожност која задовољава форму, макар то било и у облику молитве, а да није у њу уткано пуно емоција, жеља и накана, није духовност, нити виши степен односа са Богом. Више је у питању формализована и површна религиозност, попут обичаја и навике. Молити се Богу а не унети се у молитву није духовност, нити права религиозност. Учешће у побожности не означава, само по себи, духовни живот, који се, да подсетимо само, живи по јеванђелским начелима.

Затим, оно што је посебно везано за Вујчићево песништво јесте да хришћански теолози разликују три степена духовног живота, и то овим редоследом: очишћење⁵, контемплација и мистично сједињење.

⁴ Влч. Владимир Тркмић, duhovnost.net.

⁵ Једна од Вујчићевих песничких књига је ословљена као *Чистилице*, што сигурно, није случајност када су у питању присуство духовности и религиозности унутар његовог песништва.

Дакле, други (читај – виши) корак је контемплација, која у правом смислу речи постаје духовност, а која је и песников манифест односно стваралачки поступак („Између погледа настаје прича. Тишина је / развучена и светлост је глача... Тако сам ушао / кроз тај отвор, чак до дна, мерећи га... Прошао сам кроз стакло и лед, / кроз то, видљиво, до / невидљиво” – песма „Огледало”). Контемплација, односно созерцање, је тражење духовног смисла, смисла суштине живота, и њихово налажење у промишљањима о свом животу, загледици у песникову душу и савест, па и сопственим преиспитивањима која не морају а, понављам, могу бити и религиозних димензија.

Као још један битан услов созерцања, од стране теолога, наведена су нова тражења текстова за песникове промисли и домисли, као и за молитвена обраћања, што песник и иначе испуњава („Више волим кретање / него срастање са местом” – песма „Слово разлике”).

4.

Религиозна, тачније духовна димензија певања Николе Вујчића, коју његови тумачи (изузетак су Владета Јеротић⁶ и Александар Костадиновић⁷) стидљиво помињу, тачније не помињу, духовност и религиозност као значајно и трајно присуство, и као једна од одредница његовог песништва, што се самих наслова књига тиче, очито је присутна већ од књиге *Чистилице*⁸ (1994). И раније – убеђују нас наслови песама и њихови стихови.

⁶ Владета Јеротић, „На прагу чистилица (приказ књиге Николе Вујчића *Чистилице*)”, у: *Свеске*, Панчево, број 22, децембар 1994, 168–170.

⁷ Александар Костадиновић, „Поезија, језик истине?”, у: зборник радова *Поезија Николе Вујчића*, Матица српска, Библиотека Змајева награда, Нови Сад 2008, 64–79.

⁸ Разлог Владете Јеротића да се осврне на Вујчићеву књигу јесте њен наслов – *Чистилице*, као религиозни појам који се дешава после смрти, а који је одавно нашао своје место у светској литератури (Данте, Милтон, Блејк), али и сачувао се у нашој свакодневици. У одговору на питање „кроз какво чистилице пролази или мисли да пролази песник”, Јеротић примећује да у Вујчићевом „чистилицу” нема „оčekиване хришћанске дијаде рај–пакао, грех–кајање” већ „зен-будистичка празнина”, тачније супериорност празнине над белом бојом, над симболом чистоте и безгрешности, а и симболом краја и смрти. Иако Јеротић тврди да празнина у појединцу, празнина уопште, не проналази „зеновски одговор, међутим, у свесног или не-и-свесног хришћанина Вујчића”, треба рећи, пре свега, да је Вујчићева песничка надреална празнина, у ствари, метафора ништавила, слика у огледалу губљења сопства и свега што га окружује, верна дескрипција нестајања свега вредног, па и исконског, а што је, истовремено, и одраз тренутног друштвеног стања, са којим се песник никако не може и не жели помирити, што му краде достојанство, слободу и право на избор. Зато и Јеротић, пишући о појавним облицима празнине, користи две синтагме – „црна рупа” и

Међутим, песник Вујчић је само наговештавао и наслућивао тај и такав свој песнички садржај – видљив и када је невидљив, што и јесте одлика његовог певања без прегласних и императивних реченица. Више се ослањао на ту префињеност и стишаност песничког говора, који је происходио и из оног што се не може чути и видети, већ само предосетити и навестити.

Критичар Ђорђе Деспић је у поговору Вујчићевој књизи *Докле ѿољлед дойире и нове ѿесме* издвојио могућност епифаније у песми „Близина”, која се очитује и у следећој песми „Јаковљев бунар” („Тај што с тобом разговара, невидљив је као / тишина”).⁹

Епифанија је, иначе, запажена и у његовим ранијим књигама. Већ у Вујчићевом првенцу Бог је његов књижевни лик у неколико песама („и сад има глине / и сад има воде / Створитељ негде лежи / и каје се // грех је то спомињати” – песма „Створитељ и глина”¹⁰; „са црним перјаницама / богови силазе на наше прозоре” – песма „Неспоразум”; „Непознати Цртач цртаће моје тело / ал неће нацртати велики страх / који ме обузима / ал неће нацртати смех који крадем / из његових очију” – песма „Непознати Цртач”), али и божанство коме се песник обраћа („где је сад Створитељ / где је сакривена рука / из које је полетела птица” – песма „Траг”). У *Тајансѿивеном сѿирелцу* су песме чији су наслови „Радуј се”, „Створитељ и глина” и „Непознати Цртач”, које асоцирају на блискост стиха са Апсолутом. Као поуздан доказ присуства Бога као књижевног лика, само у књизи *Докле ѿољлед дойире и нове ѿесме* се помиње у скоро десет песама од укупно четрдесет и четири, колико их књига броји. У песми „Хрпе говора” (књига *Чисѿиљлицѿије*), се, на основу значења које носе наслови, не очекује епифанија, али она је очита и почиње следећим стиховима: „Јудине руке перу слова. ево њега. / сређује језик... знам једну реч али је нећу изговорити јер бих га / издао”, а окончава се употребом речи Бог, и то у три

„Роршахова мрља” удвојености, свима нама добро познате као различите представе једног истога, мултиплицираног Ништа, насупрот Суштога. Јеротић у својој импресији указује и на, додуше ретке, али ефектне и зачуђујуће песничке непосредне асоцијације са јеванђељском литературом. На пример, у песми „Чистишите, 1” реч је о познатом Петровом троструком одрицању од Христа, током само једне ноћи, пре првих петлова: „какав је то страх кад се будим и слушам кукурикање / петла у проклетој авлији! / као да сам на саслушању”.

⁹ Ђорђе Деспић, „Глас чисте лирике”, у: Никола Вујчић, *Докле ѿољлед дойире и нове ѿесме*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад 2012, 105–113.

¹⁰ Александар Костадиновић поводом Вујчићевог космогоничног напомиње да песма „Створитељ и глина” (још из његове првеначке песничке књиге) „варира нека кључна места старозаветне приче о Божјем стварању човека, на пример: креативну снагу творачке енергије и материје у виду библијских мотива даха и глине (праха земаљског); али песма садржи и неканонску претпоставку да се све и није тако ’добро одвијало’ како Библија казује: ’шта би Створитељ / да му је понестало глине / да му је понестало даха’.”

наврата у три стиха: „бог је сишао. / шта ћу са богом? / боже, шта ћу са тобом? / однећу те далеко! / бацићу те у воду / да те сви виде.”

У песми „Разговор” у књизи *Скривености* уочавамо не само инвокативну епифанију већ и асоцијативну појавност Апсолута у причи о риболову, што је зближавање и ослањање и на библијске легенде („Оно што сам ти јуче рекао речи су ми донеле... ти им удахњујеш снагу / и помажеш / да се предомишљају и крећу, / каже ми”). Оваква појавност епифаније присутна је и у другим песмама. На пример, у песми „Сведок” Бог се приказује у облику очекиване светлости: „Светлост ствара... Искри се, распирујући / радост”. Још један доказ оваквом тумачењу Вујчићевих благоугодних речи, слика и домисли проналазимо у песми „Стрпљење”, која је сва у песниковим ишчекивањима Бога, која не престају, али и посредним сведочењем његовог присуства и када је невидљив:

Некад је било пуно богова. Свако је имао свога
а сада делимо једнога.

Један ми и треба. Али он се измиче
као да хоће да га вечно тражим.

Кроз неке речи се приближимо
а онда ми понестане речи
заћутим.

Све ми се чини да ћу га срести.

Негде, изненада.

.....

Али, осетио сам да се од његовог даха
повија дрвеће, да се искри небо,
да прокрчује шуму и празнину
претвара у земљу и пут којим идем
да га стигнем.

Међутим, оно што се и у овом цитату уочава јесте један од облика кроз које се Бог пројављује (у овој песми је невидљив и непрепознатљив). Повремено нам се Бог јавља у виду просјака, избеглице, госта („вечера коју сам поделио / са непознатим гостом / ослободила ме од страха // поделити хлеб / као и мрак / треба имати храбрости” – песма „Подељена вечера”), пролазника или риболовца, или у виду дрвета или неке животиње, као што нас легенде уче. Током сна или не.

Једна од очекиваних представа божјег лика, како нас и Библија учи, јесте светлост, са асоцијацијом на њену животодарну моћ: „Кад говори, речи му светле. Носе светлост” – песма „Жар разговора”, „Светлост ствара. Истискује из себе / блештеће ствари” –

песма „Сведок”. Посебно ефектна и значењско-сликовита јесте песма „Подне”:

Снажна светлост,
забада се. То је тачка која
окупља све и попут конаца, стеже га.
Сад не сумњаш у време.
Све стаје у угажено место.

То је као да нам се Бог
најближе нагнуо,
а живот нам се учинио
огромним.

5.

Речи су, ако призовемо јеванђељске поуке, његово средство стварања света, као и обраћања свима нама и сведочења његовог бивства. Речи, поред светлости и „невидљивог” који је „видљив”, попримају атрибуте божанства. И то најчешће чине.

Међутим, када је у питању Вујчићево песништво, песник је убеђен да су први божји ликови, пре свих, речи („Кад се пробудиш скупи све што су речи скупиле, / уђи у реч за оним што је у реч ушло, у ткање речи, / из речи у реч, из грла у грло, из уста у уста, / из звука у звук. У јабуку палу у крило. / Ту ти је место. Да сакријеш све што знаш. / Па да ми испричаш” – песма „Од заборава”). Као и у песми „Скривености”, где су речи и облаци као трагови присуства божјег: „Реч, као облак, рађа разна створења и / облике и њихова имена”. У таквом контексту и „речи обнављају свет” – песма „Пут”, док у песми „Терет”: „Речи... мисле да су старије од свих нас”. Песник верује да „речи ће то претворити у оно што волиш” (песма „Посматрање”). Речи поседују и пророчку моћ, што и доликује Апсолуту: „шта је у речима то ће се и догодити” – песма „Разговор”.

Постоји још једна сликовита синтагма која непосредно доказује да су речи божанства, конкретно анђели у Вујчићевом стиху („Нека те речи чувају” – песма „Црнина”), у којој је извршена инверзија речи са *анђелима* из преузетог колоквијалног вербалног опроштаја, углавном слушаних од стране старијих рођака или чланова породице, уз паганско проливање воде за одлазником.

Дакле, поред речи атрибут божанства преузимају и друге ствари, друге појаве и друга жива бића. Бог може прећи у сваку реч и ствар или биће, привремено. Али учесталија су епифанијска

пројављивања, на пример у огледалима¹¹ („буди огледало: кад пред тобом станем да се одмах видим” – песма „Из даљине”; „Отворио сам прозор и његова раширена стаклена крила / претворила су се у огледала у која се упила даљина” – песма „Сличност”), као и у птицама (познатим већ као анђели и као божја бића). Иначе, могућност да се божанства населе и настане у именима и њиховим представама, потичу не само из заветне литературе него и од европских песника из деветнаестог века. Међу њима је и Кодер, који је слично промишљао и остихотворио своја убеђења у својим спевовима.

Својим присуством божанства у речима постају саставни део Вујчићевог песништва, које можемо ословити атрибутом религиозног. Нарочито је импресиван тријас значењске блискости и узајамности у којем су речи и огледала медијум Његовог приказвања („Свака реч је давање имена, али и одговор” – песма „Пролеће”). Оне постају блиске и изједначавају се у песниковој фикцији, па можемо рећи да су и речи, и огледала, и птице – сликовити синоними Апостолу.

У значај речи као синонима Бога убеђује нас сам песник, својим подсећањем да су на почетку стварања света биле – речи, као медијум и супституенти Бога, које су одавно за песника – све. Од њих је, дакле, све постало, како пише у библијским записима. Оне су и даље песников круцијални циљ, тачније и циљ и средство у исти мах, што се може уочити, на почетку књиге, у песми „Из детињства”, и то недвосмисленим стихом: „у тежњи да постанем реч”, која нас подсећа на молитвена тиховања у којима монаси исказују своју жељу да се што више приближе Богу.

У већ цитираној и насловној песми „Скривености” читамо и стихове религиозног обраћања Невидљивом:

Носиш ли и ти у себи реч осуђену
да никада не буде изговорена?
Реч од које ће направити крст,
реч која иде од уста до уста па се поново
изгуби, као да је никад ниси чуо.
Твоје реченице као кошнице, пуне су речи,
не можеш их подићи, ни сместити,
Покушај да исцедиш и некоме даш
реч чији је звук оштрији од оштрице ножа.

¹¹ Паганско веровање заговара сеновиту моћ огледала у којем се налазе душе предака. Зато је обичај приликом смрти у кући или стану да се сва огледала прекрију марамама, да би се онемогућио прелазак покојникове душе у предмете са огледалима. Исти је случај и са водом.

Ипак, закључак је да је песник достигао највеће нивое духовности, што није случај и са оним религиозним у њему. Песников ерудитски и интелектуални ниво приказује јединку која је свесна постојања некога или нечега, невидљивог али наслућујећег. Читаоцима се то песниково поверење у постојање виших сила око нас приказује као очито, али га не можемо окарактерисати као предавање Богу од стране посвећеног верника.

6.

Циљ песниковог повратка у завичај (и у све оно што завичај представља, а ту сигурно спадају побожност и духовност, а вероватно и контемплација са мистичним својствима блиским фантастици, којом су се житељи његовог завичаја раније „опијали“) јесте и идентитетска одредница, и појединачног и колективног, јер сећања су жива материја идентитета, за коју је созерцање од пресудне важности („Колико погледом понесеш / толико ћеш имати” – песма „Јаковљев бунар”; „Отиснут, тако у даљину / носим све што имам” – песма „Пут”; „Тек кад сам се пробудио схватио сам / да све опстаје захваљујући сећању” – песма „Буђење”; „заћутимо, / да из речи ништа не процури. / Да у њима, тек зашупти, то / далеко, сасушено сећање / од кога смо саздани” – песма „Лице места”; „сачувано је време ухваћено у године” – песма „Повратак”; „колико сећање може далеко да досегне” – песма „Двориште”). Битна су, дакле, и преузета и промишљена сећања, која су и део духовног живота Вујчићевих предака, рођака и комшија, која се настављају кроз бројне дијалоге, монологе и исповести, узајамно или са биљним представницима из родног крајолика, који су, поред рушевина, једини сведоци ранијег постојања на тим просторима.

Парадигму песниковог доживљаја завичајног поднебља можемо препознати у поменутој песми „Јаковљев бунар”, чији главни мотив у религијском контексту означава дистинкцију између тренутног и вечног, уочљиву у Исусовом савету непознатој Самарјанки, записаном у Јеванђељу: „сваки који пије од ове воде опет ће ожеднети; а који пије од воде коју ћу му ја дати неће ожеднети до века, него вода коју ћу му дати постаће у њему извор воде која тече у живот вечни”, али означава и насушност завичаја и његов значај за даљи живот сваког појединца.